

Plavba podél norského pobřeží byla pro Čechy velkým zážitkem, bohužel umocněným nepříjemnou zkušeností s mořskou nemocí a strachem z náletů či útoků ponorek, 1943

Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

Na staveništi za polárním kruhem

V Norsku během druhé světové války nuceně pracovaly dva tisíce Čechů

VENDULA V. HINGAROVÁ

Milan Poledna se chystal studovat medicínu, ovšem pracovní úřad v Olomouci ho místo studia vyslal na podzim 1942 na dělnické práce do tzv. Polarbereich – Einsatz Nord-Norwegen, daleko za polární kruh do norského Narviku. Rodičům psal kvůli cenzuře důsledně z „místa neznámého“ a o jeho nuceném pracovním pobytu v severním Norsku se rodina dozvěděla až mnohem později. Polednův příběh, jakož i příběhy dalších Čechů v Norsku, otevřel teprve nedávno novou kapitolu česko-norských válečných vztahů.¹

Milan Poledna se narodil 1. června 1922 česko-slovenským rodičům v Bratislavě. Studoval gymnázium, ovšem po vyhlášení Slovenského státu odešel s otcem do protektorátu. V Olomouci dokončil maturitu a přál si studovat medicínu. To však nebylo kvůli uzavření vysokých škol možné, a tak ho pracovní úřad v Olomouci na

podzim 1942 poslal na nucenou práci k polovojenské Organizaci Todt (OT) do polárních oblastí, tzv. Org. Todt, Einsatzgruppe Wiking – Einsatz Polarbereich. Místo určení se dozvěděl v rozřazovacím táboře OT v Berlíně, kde byli nasazení pracovníci přiděleni k německým stavebním firmám. Na základě zdravotního vyšetření byl

coby fyzicky zdatný poslán do Norska, ostatní Čechy z transportu pak určili do Francie.

První měsíc v Norsku Poledna prošel fyzicky náročnou prací na stavbě ponorkového bunkru v Trondheimu. Práce na střeše doku Dora I. o tloušťce šest metrů s sebou přinášela dvanactihodinové směny u betonových

Pracovní průkaz Organizace Todt. Češi byli vedeni jako Ausländer (cizinci). Do průkazky se zaznamenávalo místo nasazení, pracovní pozice, přiděly oblečení a pracovní vybavy, zdravotní prohlídky a očkování.

Identifikační známka s pouzdrem pracovníka Organizace Todt, kterou nasazení dostali při rozřazení k pracovním firmám v Berlíně. Nazývali ji „vstupenkou do nebe“ či „psí známkou“. Měli ji nosit na krku a v případě úmrtí půlka známky zůstala u těla, druhá pak byla přiložena k písemné dokumentaci. Foto: pozůstalost Milana Poledny, pozůstalost Františka Teplého

1 Výzkum o nucené práci Čechů v Norsku otevřel bilaterální vzdělávací projekt „Česko-norská memorabilia“ vedený Oddělením skandinavistiky FF UK v Praze ve spolupráci s Ústavem soudobých dějin při Přírodovědecké a technické univerzitě v Trondheimu. Projekt byl v letech 2019–2022 podpořen Fondy EHP (Program: Vzdělávání, projekt č. EHP-CZ-ICP-1-001).

míchaček a vyčerpávající práci. „Nezapomenu nikdy na scénu u betonové míchačky, kdy mi z nákladního auta hodil [závozník] na záda padesátikilový pytel cementu a já jsem se pod ním rozplácl na zemi, zasypan dusícím cementovým prachem.“²

Zatímco část Čechů v Trondheimu zůstala, Poledna zamířil lodí na sever, do Narviku. Toto hospodářsky klíčové překladiště švédské železné rudy, které bylo jednou z příčin okupace Norska, neslo ještě v době příjezdu Čechů v lednu 1943 stopy po nelítostné námořní bitvě mezi Spojenci a nacisty z jara 1940. Poté, co si Němci podmanili celé Norsko, začali na jeho členitém západním pobřeží budovat tzv. Festung Norwegen – severní a nejdelší část Atlantského valu.

Poledna byl umístěn na sto kilometrů vzdálené staveništi v pevnosti Trondenes, kde německá firma Hermann Schäfer budovala zázemí pro pozemní dělostřeleckou baterii Theo. Jedno z největších palebních děl ráže 406 mm u ústí fjordu s dostřelem až 60 kilometrů mělo sloužit jako ochrana před případným vstupem Spojenců do narvického přístavu.

Vztahy na pracovištích

Firma, v níž Poledna pracoval, patřila mezi pět set německých dodavatelských stavebních podniků, které zajišťovaly realizaci vojenských strategických staveb řízenou Organizací Todt. Jednalo se především o výstavbu opevnění, železnic, letišť a pozemní infrastruktury pro potřeby německé armády zvláště v severních a pobřežních oblastech Norska. Firmy si přivezly vlastní specialisty, administrativní personál a stavební stroje. Pracovní sílu v podobě nuceně nasazených dělníků zajišťovala Organizace Todt. Zakázky v Norsku byly pro německé stavební subjekty

Na palubě dopravní lodi Rigel stojí skupina českých pracovníků plujících z Trondheimu do Narviku
Foto: pozůstalost Milana Poledny

výhodné jak po finanční stránce, tak i co se týče jejich odborného rozvoje.³

Češi se v Norsku setkávali především s Němci a okrajově i s dalšími zahraničními pracovníky. Poledna si na pracovní vztahy u firmy Schäfer v zásadě nestěžoval. „Poměry byly celkem snesitelné, vadila hubená strava. Naši partáci byli staří Němci, už dávno důchodci, a s námi jednali přímo otcovsky. Těžkou práci ve skalách a na stavbě vykonávali sovětští zajatci žijící ve strastiplných poměrech. My jsme s nimi prakticky vůbec nepřišli do styku, na to Němci zvláště dbali.“⁴

V polovině roku 1943, kdy byla značná část německého personálu poslána na východní frontu, byl Poledna delegován s menší skupinou Čechů do hlavního štábu Organizace Todt v Narviku. Po čase si ho pro jeho zájem o medicínu vzal k sobě do ordinace lékař Paul Köhler, původem z Ústí nad Labem. Organizace Todt zřídila v Narviku ambulanci ošetřovnu, tzv. OT Revier, s několika

lůžky a nepočetným personálem pro německé i zahraniční pracovníky. Poledna doprovázel lékaře na různá pracoviště v severním Norsku, kde byli zaměstnáni i čeští dělníci.

Fotografie ze života v Narviku, které se dochovaly v pozůstalosti jeho kamaráda a vášnivého fotografa Jaroslava Malého z Prahy, působí spíše jako momentky z dovolené v atraktivní severské destinaci a dokumentují především popracovní život. Polednovi přátelé pořádali ve volném čase výlety po okolí, obdivovali krásy severské přírody, pěstovali společenský a sportovní život a stýkali se s místní mládeží. Snímky zachycují veselí pózy v úchvatné přírodě v doprovodu mladých Norek, a výrazně se tak liší od zažitých představ o životě nuceně nasazeného dělníka v arktickém klimatu.

Příběh Milana Poledny ukazuje životní podmínky části Čechů, kteří se od nekvalifikované práce dostali k zodpovědnější práci v dílnách, kan-

2 POLEDNA, Milan: *Moje severská anabáze v rámci totálního nasazení v letech 1942–1945*, rukopis, s. 4 (rodinný archiv, Olomouc).

3 GOGL, Simon: *The German construction industry and industrial self-responsibility in occupied Europe, 1939–45. Historisk tidsskrift*, 2018, Vol. 97, No. 3, s. 224–239.

4 POLEDNA, Milan: *Moje severská anabáze v rámci totálního nasazení v letech 1942–1945*, s. 4.

První Vánoce v lágru Strinda v Trondheimu v roce 1942. Pracovní skupina Milana Poledny přidělená na práce do Narviku dočasně pracující na stavbě ponorkového bunkru Dora I. Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

celářích a skladech. Do této skupiny patřili krejčí, kuchaři nebo německy mluvící studenti, kteří byli vybráni jako tlumočníci a pomocný personál do kanceláří k německým stavbyvedoucím či jako personál Organizace Todt. Tyto lidi nucená práce tolik nevyčerpávala, protože nepracovali venku, a tudíž měli lepší životní podmínky, zároveň měli možnost zajistit si trochu více jídla a díky tomu, že byli v pravidelném kontaktu s německými civilními pracovníky a navázali s nimi užší vztah, dostávalo se jim důstojnějšího zacházení.⁵

Mnozí Češi tak našli svůj modus vivendi s Němci. V průběhu války v Norsku sloužilo více než půl milionu Němců, z toho 15 000 tvořili čeští Němci.⁶ Na pracovištích se čeští dělníci setkávali především s říšskými Němci, kteří sloužili v uniformách Organizace Todt, ale ani setkání s českými Němci ve vojenských uniformách nebylo výjimkou. „Občas se objevila skupina v černých uniformách a prohledali nám všechny věci!“⁷ Co však pisatele překvapilo nejvíce, nebylo to, že jim esesáci prohledávali věci, nýbrž to, že někteří z nich hovořili česky.

Milan Poledna pracoval v ordinaci německého lékaře. Mluvil s ním německy a jejich vztah byl bezproblémový: „Byl jako sudetský Němec člen N[acionálně]S[ocialistické]-strany, ale uzavření našich vysokých škol těžce kritizoval a lidickou tragédií označil za nepochopitelný akt. Zařídil, aby mě přesunuli k němu do ordinace, a tím vlastně splnil mé přání zúčastnit se zdravotní práce.“⁸

Získání privilegované pozice u Organizace Todt stálo na křehké důvěře mezi německými nadřízenými a českými pracovníky, která však mohla

5 FRØLAND, Hans Otto - HATLEHOL, Gunnar D. - HINGAROVÁ, Vendula - MARŠÁLEK, Zdenko: De tsjekkiske tvangsarbeiderne i Oberbauleitung Drontheim (Čeští nuceně nasazení v Oberbauleitung Drontheim). In: RABBEN, M. B. - SANDERS, A. - SÆTHER, M. (eds.): *Midtnorske historier*. Novus Forlag, Oslo 2021, s. 141–178.

6 HATLEHOL, Gunnar D.: „Norvegeneinsatz“ 1940–1945. *Organisation Todts arbeidere i Norge og gradene av tvang* (doktorská práce). NTNU, Trondheim 2015.

7 POLEDNA, Milan: *Moje severská anabáze v rámci totálního nasazení v letech 1942–1945*, s. 5.

8 Tamtéž.

být kdykoliv narušena. Poledna se během svého pobytu v Norsku proti zaměstnavateli ani německým okupačním orgánům ničím neprovinil, ale jinak tomu bylo u dalšího českého pracovníka, který s ním na jaře 1943 pracoval v Trondenesu. Jan Šefl z Hvožďan u Tábora postupně přešel z manuální práce na méně namáhavou pozici v zásobování. Jednou však dal vyhladovělým a vyčerpaným sovětským zajatcům ze soucitu chleba a ti se o něj tak poprali, že Němci museli zasáhnout střelbou. Šefl byl nahlášen a vyšetřován vedoucím tábora. Incident popsal následovně: „*Lágr führer chodil po kanceláři, vrzaly mu naleštěné faldovky. Náhle se zastavil, zahodil ke kamnům ještě kouřící cigaretu, uchopil mě zezadu za límec kabátu u košile, uhodil mě několikrát*

Jednou však dal vyhladovělým a vyčerpaným sovětským zajatcům ze soucitu chleba a ti se o něj tak poprali, že Němci museli zasáhnout střelbou

*hlavou nosem o dveře. Tekla červená, pak přestal a zase řval, že jsem okradl a zradil německé kamarády a že jsem to dal našim nepřátelům.*⁹ Chtěl ho poslat do Narviku před válečný soud, ale nakonec k tomu nedošlo, protože se za Šefla přimluvil český tlumočnick z řad nuceně nasazených, který s vedoucím pracoval v kanceláři.

Milan Poledna přistupoval k nucenému pobytu v Norsku pragmaticky a snažil se získat maximum zkušeností z lékařské praxe. Svůj postoj vyjádřil o mnoho let později slovy: „*Všichni dávali najevo, že si to všechno představovali jinak, a věnovali se opravdu jen svému zdravotnickému řemeslu, jako mnoho jiných, zejména Rakušanů. Získával jsem od nich cenné zkušenos-*

Přístavní překladiště železné rudy v Narviku bombardované na jaře 1940 během námořní bitvy mezi Spojenci a nacisty
Foto: pozůstalost Milana Poledny

*ti v odborném slova smyslu a věnoval jsem se svému studiu. Ovládl jsem ambulanti provoz i jako tlumočnick, psaní na stroji a administrativu, vykonával jsem běžnou laboratoř, staral se o ambulanti lékárnu a pomůcky i převazový materiál i praktickou rehabilitaci.*¹⁰ Poledna na této pozici zůstal až do konce války. Dodejme, že po návratu domů vystudoval medicínu a lékařskému povolání se věnoval po celý svůj profesní život.

Ve městech i v arktické pustině

Češi nasazení v Norsku byli rozmístěni na dvou desítkách pracovišť převážně v severním Norsku. Nejvíce jich bylo na západním pobřeží v Trondheimu, stovky Čechů skončily na staveništi polární železnice a bunkrů ve středním Norsku a významná část jich pracovala i v okolí Narviku. Menší skupinky se dostaly až do nejsevernějších měst Evropy, Hammerfestu a Alty, do vnitrozemí norského Laponska a k hranicím Finska, do Kirkenesu. Desítky Čechů

byla přidělena na práce za severní finskou hranici.

Zkušenosti s nucenou prací se výrazně lišily podle místa nasazení a podmínek na jednotlivých pracovištích. Řada pracovníků, jak je patrné z příběhu Milana Poledny, byla během svého působení v Norsku přidělena k více firmám a plnili nejrůznější úkoly. Na příkladu dalšího nasazeného, Františka Vaňka, který byl v Norsku dva a půl roku veden u jednoho zaměstnavatele, se však ukazuje, že i v rámci jedné firmy se Češi dostali na několik různých pracovišť. V jeho případě však šlo o fyzicky velmi namáhavou práci na odlehlých venkovních staveništi.

František Vaněk (nar. 19. září 1914) byl původem z Jindřichohradecka a vyučil se tesařem. Do Osla připlul 3. prosince 1942 spolu s čtyřmi sty Čechy, mezi nimiž byl i Poledna. Z hlavního města odcestovali vlakem do Trondheimu, odkud pak Vaněk pokračoval 400 kilometrů na sever do městečka Mosjøen. Organizace Todt ho přidělila na pracoviště

9 ŠEFL, Jan: *Za války v Norsku. Vyprávění z totálního nasazení*. Vlastním nákladem, Rožmitál pod Třemšínem 2009, s. 12.

10 POLEDNA, Milan: *Moje severská anabáze v rámci totálního nasazení v letech 1942–1945*, s. 7.

k firmě Arge Stallmann ze Severního Porýní-Vestfálska, která realizovala stavební projekty ve středním Norsku, a to od hranice polárního kruhu až k přístavu Bodø. Budovala železniční trať a síť pobřežních obranných bunkrů v rámci norské části Atlantského valu.

K firmě Arge Stallmann byla přidělena stovka Čechů, většina z nich před Vánoce 1942. Díky Vaňkovu deníku, který si vedl devět měsíců, máme poměrně detailní přehled o jeho cestě na sever, o místech, kde působil, a jeho pracovní náplni.¹¹ Po příjezdu do Mosjøenu plnil zadané úkoly v pracovním táboře a po několika měsících se přesunul na pobřeží do oblasti Nesna na stavbu bunkrů. Jeho pracovní skupinu tvořilo deset Čechů s německým polírem. V práci se střídali s dalšími skupinami ve třech směnách.

V deníkových záznamech popisuje, v kolik hodin vstával, jak dlouho pracoval a jaké jídlo dostávali. Pravidelné, avšak strohé zápisky dávají možnost nahlédnout do jednotvárného pracovního života nuceně nasazeného dělníka. Život jako by se odvíjel od jednoho jídla k druhému, které pomáhalo přečkat dlouhou a monotónní pracovní směnu. Vaněk zaznamenával náročnost práce a pracovní dobu, jež se obvykle pohybovala mezi devíti až deseti hodinami od pondělí do soboty.

Záznam z 27. dubna 1943: „*Dopoledne jedu do lesa brousit pily a sekery. K obědu hrachová polévka, maso, brambor, po obědě hrajem mariáš. V 5 hod. jedeme domů. Zde mám také oběd, ale mizerný, řepu, vodu, brambor. K večeři salám, polévku, med umělý, margarín, káva. Náš dolmeč (tlumočník) povýšil na šéfa kuchyně. Ježto má dnes narozeniny a svátek, dostal v noci ve 2 hod. pořádný kolotoč a nyní dva hobly.*“¹²

Na prvním pracovišti v Mosjøenu byl Vaněk zařazen na truhlářské prá-

ce, pomáhal kácet stromy a vykládal dovezený materiál. Na pracovišti v Nesně se zapojil do fyzicky náročné práce spojené se stavbou bunkrů, těžbou kamene a odstřelováním skal. Práce v prašném a hlučném prostředí s minimálními bezpečnostními opatřeními byla jednou z nejnáročnějších, kterou Češi v Norsku vykonávali.

Záznam z 1. června 1943 (Nesna): „*Dneska děláme v lomě, ježto máme porouchaný motor. K obědu brambory na loupáčku, vařená ryba, omáčka, k večeři chleba, margarín, salám, káva a 6 cigaret. Nalámali jsme asi 20 m³, ježto se pořád jen stříli.*“¹³

O útěk do Švédska se v náročném a neznámém terénu pokusily desítky nuceně nasazených dělníků včetně Čechů. Ne všem se to podařilo.

Vaněk byl z domova zvyklý na fyzickou práci a pracovní úkoly v Norsku vykonával bez stížností. Stejně jako ostatní Češi vybraní do Norska, patřil k těm fyzicky zdatným, u nichž Němci předpokládali, že vydrží značnou pracovní zátěž.

V srpnu 1944 Němci práci na bunkrech zastavili a přesunuli české pracovníky do osady Hattfjelldal v blízkosti švédských hranic. Tam stavěli továrnu na dřevoplynové palivo pro pohon aut. V této oblasti zažili Češi kruté arktické klima. Setkali se s ním již na pobřeží Nesny, kde však zimu výrazně zmírňuje Golský proud. Ve vnitrozemí ale teploty klesaly až k -42 °C.

Vaňkovy zápisky už pobyt v Hattfjelldalu nepopisují, lze ho však zrekonstruovat ze vzpomínek jiných Čechů.¹⁴ Na toto místo byly postupně dovezeny stovky pracovníků, hlavně

Poláků, Francouzů, Holanďanů a sovětských zajatců. Velké pracoviště, izolované od okolního světa, činilo život značně náročný. To se promítlo i do pracovních vztahů, kdy němečtí správci prosazovali na velkých stavbách větší míru vojenského režimu. Navíc arktické počasí, mrazy v kombinaci s nedostatečným oblečením, stravou, jakož i bydlení v dřevěných barácích způsobily mnohé zdravotní komplikace. Naději dávala jen 25 kilometrů vzdálená, ale strážovaná švédská hranice. O útěk do Švédska se v náročném a neznámém terénu pokusily desítky nuceně nasazených dělníků včetně Čechů. Ne všem se to podařilo. Například skupinku Francouzů na útěku Němci zastřelili a jejich těla v táboře vystavili jako odstrašující příklad.

Hladová strava

Čeští dělníci se stravovali v pracovním táboře podle kvót pro zahraniční dělníky. Na přelomu let 1942 a 1943 fasovali podobně přiděly jako němečtí dělníci, ale později se porce pro protektorátní pracovníky snížily. Nedostatečná, málo výživná a jednotvárná strava byla neustálým předmětem stížností. Po ránu dostávali černou kávu. Teplé jídlo se podávalo po poledni a tvořila ho polévka a hlavní jídlo ve formě neoblíbeného eintopfu nebo brambor s kouskem masa či rybou, případně vařenou zeleninou. Při obědě nasazení fasovali studenou večeři, která měla vystačit i na snídani. Příděl obvykle obsahoval půlku bochníku chleba, umělé máslo, někdy salám či sýr nebo plechovku rybiček. K přídělu patřily také cigarety a tabák, jež byly předmětem směnného obchodu jak mezi dělníky, tak s civilním obyvatelstvem, a nabízely možnost získat více jídla.

Pracovníci za polárním kruhem měli dostávat posílené, tzv. polární

11 VANĚK, František: *Cestovní a pracovní deník od 6. 11. 1942*, rukopis, 110 stran, rodinný archiv, Jindřichův Hradec.

12 Tamtéž.

13 Tamtéž.

14 OPL, Zdeněk: *Vzpomínky na Norsko*, sepsané pro kroniku obce Vrané nad Vltavou v roce 1954, strojopis, 30 stran.

Nuceně nasazený Čech při práci v kanceláři a během pauzy na oběd, Narvik 1944
Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

Stravovací karta opravňovala nasazené k přidělu teplé polévky na pracovišti. Bez razítka s potvrzeným počtem odpracovaných hodin pracovník jídlo nedostal.

Foto: pozůstalost Milana Poledny

Práce v lese, jaro 1943. Beranice byly pro Čechy v Norsku typické. Fasovali je v Berlíně po ruských zajatcích a sami si na ně našili červenobílou stužku.

Foto: pozůstalost Karla Pekaře

Český dělník v Narviku

Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

Styky s místními patřily spolu s výlety do přírody k náplni volného času nuceně nasazených

Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

Záznam z neděle 9. května 1943: „Dopoledne spím, k obědu brambory, guláš, červená řepa, k večeři salám, margarín, káva. Odpoledne jdeme na procházku k Elsffordu, jest to asi 15 km. Našli jsme v lese plody brusinek, které přečkaly zimu a nechají se docela dobře požívat. Též bylo vidět na řece nádherný vodopád. V 19 hod. jsme se vrátili zpět, kde jsem povečeřel a šel spát. Fasovali jsme 1½ kostky mýdla a mýdlový prášek.“¹⁵

Vaňkův deník se omezuje na stručný výčet informací a například stesk po domově, který nasazené v dalekém Norsku trápil, popisuje bez velkých emocí. Ze zápisků jeho kolegy a kamaráda Jana Novotného však vyplývá, že se oběma velmi stýskalo.

Záznam Františka Vaňka z volného dne 13. června 1943: „V 11.30 ustávám a jdu k obědu, jsou brambory z konzervy, guláš a kyselé zelí, k večeři chleba, margarín, sýr, karbanátek, 12 cigaret, jest to též večeře na zítra, a káva. Odpoledne se fotíme, opalujeme, pak píšeme Vlastě dopis a jdu spát. Nemohu však usnout, ježto mi ruší spánek vzpomínky na domov, a tak kouřím a nadávám společně s kamarády. Ve 24 hod. se zatáhla obloha a začíná pršet.“¹⁷

Záznam Jana Novotného z volného dne 23. května 1943: „Spal jsem do 10 h, měl jsem ošklivý sen. Po snídani jsem se umyl a spal. Oběd: bramborová omáčka a maso. Odpoledne jsem četl a spravoval kalhoty. Je mi moc smutno, stýská se mi po domově. Venku je hezky, a mně se nikam nechce.“¹⁸

V dalekém Norsku probíhal kontakt s rodinou prostřednictvím korespondence, která byla cenzurována a doručovala ji německá pošta.

přiděly, ze záznamů Františka Vaňka však není zřejmé, že by tomu tak bylo.

Záznam v deníku z 5. července 1943: „Dopoledne spím. K obědu hrachová polévka, k večeři margarín, med a 6 cigaret jsem vyměnil za mléko. V 17.30 jdu na noční. Ještě před odchodem přišel kluk s chlebem, tak jsem vyměnil dvě večky za tabák. Vrtáme až do 3 hodin, kdy střílíme a jdeme domů.“¹⁵

Nuceně nasazení bydleli v pracovních táborech, ale po práci měli volno. Trávit ho mohli podle svého uvážení, ale nejčastěji zůstávali se svojí

pracovní skupinou. Během pobytu v Mosjøenu navštěvoval František Vaňek se svými kamarády biograf, kavárnu a stýkal se s místními. Tyto možnosti však po přesunu na izolovanou pracoviště skončily. Většinu volného času trávil Vaňek odpočinkem, psaním dopisů a hraním karet. Počasí v temném zimním období, které trvalo od října do dubna, nabízelo jen málo možností k venkovním aktivitám. Ve volných nedělích v letních dnech vyražel s kamarády poznávat okolí.

15 VANĚK, František: *Cestovní a pracovní deník od 6. 11. 1942.*

16 Tamtéž.

17 Tamtéž.

18 NOVOTNÝ, Jan: *Zápisky z nuceného cestování, 1942–1943*, s. 80 (rukopis 92 stran, rodinný archiv, Praha). Ukázka deníku: KRÁLOVÁ, Gabriela: *Zápisky z nuceného cestování*, 14. 7. 2000 – viz <https://noraci.cz/zapisky-nuceného-cestování/> (citováno k 31. 1. 2022).

Milan Poledna na vyhlídce nad přístavem v Narviku, Vánoce 1944

Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

pracovníků, někdo poničil Hitlerův obraz. Reakce ze strany Němců byla pro mnohé první osobní zkušeností s brutalitou, kterou ve svých vzpomínkách reflektoval, stejně jako mnoho dalších, i Milan Poledna: „Ráno velký alarm, že to udělali Češi, nikdo nesměl ven, dopoledne přijela kriminální policie (černé uniformy), nechali nás několik hodin stát na hřišti, vyšetřovali, žádné jídlo, žádné topení (poprvé v životě jsem viděl, jak jeden grázl vylil kýbl vody do kamen) a večer nám oznámili, že jakmile se do rána nikdo nepřizná, budou někteří prostě zbaveni života („werden einige umgebracht!“). Padla na nás hrůza, ale nad ránem opět alarm, všichni ven, sbalit věci a do přístavu, nalodit se!“²¹

Plavba po moři byla pro mnohé velkým zážitkem, bohužel umocněným nepříjemnou zkušeností s mořskou nemocí a strachem z náletu či útoku ponorek. Milan Poledna ještě v pozdním věku vzpomínal na ponorkový poplach, který zažil během plavby z dánského Århusu do Osla, když se vracel do Norska z dovolené v protektorátu: „Náhlý ponorkový alarm vyhnal několik set lidí na palubu. Ponorkový alarm znamená, že nikdo nesměl zůstat v podpalubí, protože při zásahu torpéda se loď může potopit během několika minut, naopak při leteckém poplachu zase všichni musejí zůstat uvnitř, protože pravidelně docházelo k ostřelování z kulometů a tím k velkému počtu raněných a mrtvých. Ovšem neklidné moře

a prudký vítr znamenaly, že každá vlna šla přes palubu, takže všichni, kteří jsme byli namačkáni u záchranných prámů, jsme byli promočeni až na kůži studenou vodou. Po více než dvou hodinách nebyli někteří staří lidé téměř schopni pohybu. A ten intenzivní strach o život byl tehdy – aspoň podle mne – mnohem silnější než při bombardování v Berlíně.“²²

Strádání za polárním kruhem

Strádání a útrapy zažívali na norské půdě především sovětsští váleční zajatci. Češi byli brutálnímu zacházení v Norsku vystaveni jen sporadicky, jednání Němců se sovětskými zajatci však museli přihlížet. Ti obvykle žili izolovaně od civilních pracovní-

21 POLEDNA, Milan: *Moje severská anabáze v rámci totálního nasazení v letech 1942–1945*, s. 3.

22 Tamtéž, s. 9.

ků, byli ubytováni v zadrátovaných pracovních táborech a na pracovišti je hlídala německá ozbrojená stráž.

Čeští pracovníci si utrpení zajatců všímali a jednoznačně s nimi soucítli. Trápilo je však, že jim ze své pozice nemohli nijak pomoci. Se svými pocity se většinou svěřovali jen v soukromí. „*Také s námi dělali Rusové, dnes jsem viděl, jak s nimi zacházejí. Pro maličkost jsou bití. Měl jsem hned po náladě.*“²³

Někteří Češi se jim v rámci možností snažili podstrčit jídlo nebo oblečení, což ostatně dokumentuje výše zmíněná vzpomínka Jana Šefla. Nasazení uvádějí, že měli přísný zákaz se Sověty hovořit a stýkat se s nimi. Za pomoc zajatcům jim hrozil trest smrti, takže šlo o jedno z největších rizik, které mohli v Norsku podstoupit.

Pro mnohé Čechy se setkání s utrpením Sovětů stalo součástí nepřijemných válečných vzpomínek, které předávali i další generaci. Dokumentuje to mimo jiné vzpomínka dcery Rostislava Holuba, nasazeného u Narviku. Její otec o své zkušenosti v Norsku příliš nevyprávěl a o jeho strastiplných zážitcích se dozvídala až v jeho stáří, kdy se mu v nemoci vracely vzpomínky na válečné nasazení. Při prohlížení otcovy pozůstalosti to komentovala slovy: „*Jako děti jsme věděly, že byl v Norsku. Dokonce jsme se tím chlubily, ale myslely jsme si, že tam byl na dovolené. Nic jsme vlastně nevěděly. Až poté, co měl mrtvičku, tak občas něco vykřikoval, ba přímo křičel: ‚Nevěšte ho!‘ Musel tam zažít něco s Rusama. Vzpomínky se mu vracely. Z ničeho nic někdy vyletěl z lůžka, plakal a volal: ‚Já chcu jít dóm!‘“ Dodala ještě, že podle něj za války v Norsku nejvíce trpěli Sověti. Tato zkušenost ho údajně formovala do té míry, že ani při okupaci Československa v srpnu 1968 „*nedal na Rusy dopustit*“.²⁴*

Norské hroby českých dělníků

V Norsku zahynulo minimálně deset českých pracovníků. Většinou zemřeli následkem pracovního úrazu, dopravní nehody či jiného neštěstí, v jednom případě šlo o zastřelení při pokusu o útěk do Švédska. Pohřbeni do norské půdy byli všichni, hroby se však podařilo dohledat prozatím jen u čtyř. Místa jejich posledního odpočinku jsou rozptýlená od Trondheimu až po Narvik na vojenských, civilních i sovětských hřbitovech.

Loučení nad hrobem Josefa Chrousta v předvečer repatriace do Československa, Narvik, červenec 1945

Foto: archiv rodiny Jaroslava Buchtíka

Svým způsobem to reflektuje ambivalentní postavení Čechů u okupačních orgánů.

V Trondheimu jsou zatím identifikováni tři zemřelí: Mirek Prétl, Josef Viergal a Bohuslav Frk. Jen

o třetím zmíněném máme více informací. Pocházel z pražských Modřan a zemřel v lednu 1944 na následky pracovního úrazu. Byl pohřben jako zaměstnanec Organizace Todt na německém vojenském hřbitově, na jehož vstupní bráně dodnes stojí nápis: *Hier Ruhen Deutsche Soldaten 1940–1945* (Zde odpočívají němečtí vojáci 1940–1945). Vojenské úřady vztyčily nad hrobem dřevěný kříž s hákovým křížem podobně jako u ostatních Němců a jeho křestní jméno zůstalo zkomolené. Na pohřeb, jenž byl součástí vojenského pohřbu německých vojáků, přišli i jeho čeští kamarádi, kteří byli uvolněni z práce a OT jim zajistila na pohřeb autobus. Dodejme, že dřevěné kříže po válce nahradily náhrobní kameny. Ten na hrobě Bohuslava Frka na rozdíl od mnoha jiných, které poznamenal zub času, vydržel dodnes.²⁵

Další dva české hroby leží na válečném hřbitově v Narviku, kde zemřelé Čechy z Pardubicka a Olomoucka pochovali jejich kamarádi. Na svépomocí vyrobené náhrobní kameny nechali vytesat nápis: *Čech, Bohumil Gloser a Čech Jos. Chroust*. A pozůstalostech Čechů z Narviku se dochovala řada snímků z rozlučkové trýzny, kterou u hrobů zorganizovala stovka krajanů v předvečer své repatriace v červenci 1945. Podle vzpomínek Milana Poledny Češi ještě před odjezdem domů složili na hřbitovní správě poplatek na pětadvacet let dopředu. V Narviku jsou k vidění dodnes.²⁶

Posledním zemřelým Čechem v Norsku byl František Frühbauer z Rankova u Chotěboře, který se již po skončení války v červnu 1945 nešťastnou náhodou utopil. Byl pohřben na civilním hřbitově v obci Målselv, 150 kilometrů severně od Narviku. Nedaleko odtud se nacházel

23 Archiv Česko-německého fondu budoucnosti - nadačního fondu, Deník Františka W. (jméno anonymizováno), záznam z 22. 1. 1943.

24 Jako děti jsme si myslely, že tatínek byl v Norsku na dovolené. Nic jsme nevěděly. *Noraci.cz*, 26. 5. 2021 - viz <https://noraci.cz/jako-deti-jisme-si-myslely-ze-tatinek-byl-v-norsku-na-dovolenen-nic-jisme-nevedely/> (citováno k 31. 1. 2022).

25 HINGAROVÁ, Vendula: V Trondheimu nalezen válečný hrob českého dělníka. *Noraci.cz*, 23. 9. 2021 - viz <https://noraci.cz/v-trondheimu-nalezen-valecny-hrob-ceskeho-delnika/> (citováno k 31. 1. 2022).

26 Válečné muzeum v Narviku - viz <https://www.narviksenteret.no/forskning/tsjekkiske-tvangsarbeidere-i-norge/> (citováno k 31. 1. 2022).

Z pohřbu Františka Frühbauera daleko na severu v obci Målselv. Norské úřady ostatky v roce 1951 v rámci tajné operace přemístily do středního Norska na sovětské pohřebiště. Foto: pozůstalost Josefa Hofmana

mezinárodní shromažďovací tábor pro zavražděné osoby, kam soustředili i stovku nasazených českých dělníků. Frühbauerova pohřbu se zúčastnili jeho kamarádi i místní Norové. Hrob tu však dlouho nezůstal. V roce 1951 byly jeho ostatky přeneseny v rámci tzv. operace Asphalt na sovětský hřbitov do středního Norska,²⁷ protože norské úřady ho chybně označily za sovětský. Na počátku studené války se norská vláda obávala špionáže, kterou by mohli vykonávat v severním Norsku sovětské pozůstalí či údajní „pozůstalí“, a proto v tajné operaci přemístila ostatky z více než osmi tisíc hrobů sovětských občanů ze severního Norska na centrální pohřebiště na ostrově Tjøtta ve středním Norsku.²⁸ Ze hřbitova v Målselvu tak zmizelo

pětadvacet sovětských hrobů včetně ostatků Františka Frühbauera. Náhrobní kámen, který nese norský text *Tsjekkisk krigsfange* (český válečný zajatec), na hřbitově zůstal.

K tomu je vhodné zmínit, že u ostrova Tjøtta se v roce 1944 odehrála jedna z méně známých velkých námořních katastrof druhé světové války. Němci rekvírovaná norská loď DS Rigel, která převážela ze severu Norska 2800 sovětských, norských, polských a německých vězňů, byla torpédována britským letadlem a většina pasažérů včetně posádky zahynula. Byla to stejná loď, která o dva roky dříve vezla do Narviku i Frühbauera.

Dodejme ještě, že na Františka Frühbauera v jeho rodném Rankově nezapomněli. Jeho jméno je uvedeno

na památníku obětem druhé světové války.²⁹

Zahranční pracovníci v Norsku

Výše zmínění Češi byli součástí třicetitisícového kontingentu civilních zahraničních pracovníků, které do Norska dopravila Organizace Todt. Vedle dobrovolně najatých dělníků z Norska a Dánska šlo i o nuceně nasazené z okupované Evropy, především Holanďany, Belgičany, Francouze, Poláky a Čechy. Samostatnou kapitolu v Norsku tvořili sovětské, jugoslávské a polské váleční zajatci. Počet Sovětů byl ze zahraničních pracovníků nejvyšší a přesahoval hranici sto tisíc.³⁰ Norové tvořili menší část povinné pracovní síly. Nedávné studie ukazují, že jejich podíl – jak

27 Portál válečných hrobů v Norsku – viz <https://krigsgraver.no/nb/person?id=p008746> (citováno k 31. 1. 2022).

28 SOLEIM, Marianne Neerland: *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945. Antall, organisering og repatriering*. Spartacus forlag, Oslo 2009.

29 Spolek pro vojenská pietní místa – viz <https://www.vets.cz/vpm/frantisek-fruhbauer-3488/> (citováno k 31. 1. 2022).

30 SPOERER, Mark: *Nucené práce pod hákovým křížem. Zahraniční civilní pracovníci, váleční zajatci a vězni ve Třetí říši a v obsazené Evropě v letech 1939–1945*. Argo, Praha 2005.

Seznam nasazených Čechů v Norsku

Na výzkumu nuceně nasazených Čechů v Norsku je unikátní nedávno dohledaná materiálová základna. Kartotéka zahraničních pracovníků Organizace Todt z Národního archivu v Oslu umožnila vytvořit základní seznam Čechů se 1 366 jmény.³⁵ Ten se postupně rozrostl o dalších minimálně 400 jmen. Definitivní počet Čechů v Norsku se tak může přiblížit ke dvěma tisícům, což bude však s ohledem na probádané materiály zřejmě maximum.

Druhým unikátem ve výzkumu nasazených Čechů jsou nedávno dohledané pozůstatosti některých nasazených. Na základě zveřejněné online databáze Čechů v Norsku na portálu Noraci.cz řada potomků poskytla k výzkumu rodinné pozůstatosti. Do konce roku 2021 se tak podařilo zmapovat padesát příběhů nasazených, dohledat dvě desítky deníkových záznamů a sepsaných vzpomínek a shromáždit na tři tisíce válečných snímků z okupovaného Norska, jejichž většinu vyfotili nuceně nasazení Češi. S ukázkami z těchto materiálů seznamuje internetová stránka Noraci.cz, která rovněž zveřejňuje životopisné medailonky nasazených.

lidský, tak finanční – na německých projektech byl nižší, než se dosud předpokládalo.³¹ Největší část manuální práce odvedli na německých válečných stavbách dělníci ze zahraničí a sovětsí vězni.

Příběh zahraničních pracovníků ovšem v norském válečném narativu donedávna chyběl, a to přesto, že nejvyšší podíl válečných obětí v okupovaném Norsku tvoří otročící sovětsí a jugoslávští váleční zajatci. Studie

o sovětských zajatcích, které postihl na norské půdě nejtragičtější osud, byly publikovány teprve nedávno.³² Když v roce 2015 Národní archiv v Oslu otevřel pro veřejnost spisy německých okupačních úřadů, začaly vznikat odborné texty o zahraniční pracovní síle v Norsku.³³ I když Češi tvořili jen její malou část, jejich svědectví obohacuje získané znalosti.³⁴

Příběhy Čechů v Norsku otevírají dosud málo prozkoumané téma nucené práce českých dělníků na okrajových místech konfliktů druhé světové války. Válečné snímky z českých pozůstatostí se postupně dostávají do norských paměťových institucí a k badatelům. Tyto fotografie mohou pomoci ukázat, že nucená práce a válečné útrapy v této severské zemi se týkaly i dalších, dosud opomíjených evropských národů. Osudy Čechů zároveň svědčí o tom, že jejich podmínky nebyly tak tragické, jak naznačují hromadné hroby Sovětů.

Dvě stovky Čechů odplouvají v červenci 1945 z Narviku. Na zádi lodi vlaje československá vlajka. Repatriace do vlasti se protáhla až do září 1945. Mimo domov strávili bez tří měsíců tři roky.

Foto: archiv rodiny Jaroslava Malého

Vendula V. Hingarová (1976) nordistka a iberoamerikanistka. Přednáší skandinávské dějiny a reálie na Oddělení skandinavistiky FF UK

a sociolingvistiku na FHS UK. Koordinuje norskoo-český tým zkoumající nucenou práci Čechů v Norsku za druhé světové války. Autorsky a editorsky se podílela na knihách *Sámové – jazyk, kultura a společnost* (Pavel Mervart, Červený Kostelec 2009), *Mexiko – 200 let nezávislosti* (Pavel Mervart, Červený Kostelec 2010), *Argentina napříč obory: současné pohledy* (Univerzita Palackého, Olomouc 2014), *Trans-atlantic migration. Czech and Scandinavian Perspectives on History, Literature and Language* (FF UK, Praha 2017), *Česká a slovenská periodika v Argentině* (FF UK, Praha 2021) a *Poslání na Sever – 15 příběhů* (FF UK, Praha 2021).

31 FRØLAND, Hans Otto: Organisasjon Todt som byggherre i Norge. *Historisk Tidsskrift*, 2018, Vol. 97, No. 3, s. 167–188.

32 SOLEIM, Marianne N.: *Sovjetiske krigsfanger i Norge 1941–1945. Antall, organisering og repatriering*.

33 Výstupy rozsáhlého vědeckého projektu *World of Total War: Norway 1939–45* viz – <https://totalkrig.no/> (citováno k 31. 1. 2022).

34 FRØLAND, Hans Otto – HATLEHOL, Gunnar D. – HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko: *De tsjekkiske tvangsarbeiderne i Oberbauleitung Drontheim*.

35 HINGAROVÁ, Vendula – MARŠÁLEK, Zdenko: Kartotéka totálně nasazených v Norsku. Dokumenty Organizace Todt a evidence zahraničních dělníků v Norsku z let 1940–1945. *Paměť a dějiny*, 2020, roč. 14, č. 1, s. 106–109.